

PÁLYAVÁLASZTÁS ÉS MUNKAERŐPIAC

AKILENCVENES ÉVEKBEN SERDÜLŐ-FELNÖVŐ GENERÁCIÓ a megelőzőkhöz képest több szempontból is eltérő helyzetben van. A politikai rendszer változása, a piacgazdaságra való áttérés, a nemzetköziesedés alapjában változtatta meg azokat a kereteket, amelyek felnőtt életükben meghatározók lesznek. E keretek közül most a munkaerőpiac változását emeljük ki. A ma még gyerekek, fiatal kamaszok más feltételekkel lépnek majd be munkahelyeikre, mint elődeik. Már a munkaerőpiacra való kilépésért is meg kell küzdeniük. Alacsony képzettséggel piszkos, egészségtelen, nehéz fizikai munkák is alig várják őket. A magasabb alapképzettség, a munkaerőpiacon keresett bizonyos képességek megléte, valamilyen szaktudást igazoló képesítés alapvetően befolyásolhatja foglalkozási életútjukat. Amíg szüleik közül sokan – okkal vagy ok nélkül – úgy hitték, hogy az iskola kész szakemberként bocsátja őket újtjukra, és „szerencsés esetben” foglalkozásukat megőrizve, bár a számlárletrán esetleg feljebb kerülve mehetnek nyugdíjba, addig számukra az ezzel foglalkozó munkaerőpiaci szakemberek aktív életük során átlagosan három-négy foglalkozásváltást prognosztizálnak¹, és nincs az a tisztességes képző intézmény, amely azt ígérné, hogy az általa nyújtott tudás és bizonyítvány egy „kész szakembert” eresztene ki falai közül.

Ha ilyen gyökeres változások történnek a felnőtt élet során, akkor arra a felkészítő intézményeknek, és maguknak a fiataloknak is reagálniuk kell. A dolog természeténél fogva a széles értelemben vett intézmények reakciói² jobban dokumentáltak. Kutatásunk³ az utóbbi tényezőre, azaz a felnőtt életre készülők gondolkodásának, aspirációinak megismerésére irányult.

Kérdőíveinkben egyebek mellett arra voltunk kíváncsiak, hogy a diákok és szüleik hogyan látják a jelenlegi munkaerőpiacot, milyen előnyöket és lehetőségeket, illetve hátrányokat és veszélyeket érzékelnek, milyen elképzeléseik, aspirációik vannak, és végül milyen úton próbálják elérni céljaikat. Elemzésünket e három fő kérdés köré szervezzük.

¹ E gyakran idézett prognózis kritikáját most mellőzzük, mindenesetre érénye, hogy üzenetét tekintve fontosnak és széles körben érthetőnek bizonyult.

² Ide értve a törvények változását, a képzési piac változását ugyanúgy, mint az iskola szerkezeti-, működés-beli, mentalitás-beli változását.

³ Hetedik osztályosok és szüleik pályaválasztási aspirációi. Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központ. Kutatásvezető: Szabó Ildikó. Finanszírozó: Közoktatási Modernizációs Alapítvány, MTA-MKM. Kérdőíves felmérésünket három kistérségben – Békéscsabán, Kecskeméten, Szombathelyen, továbbá a három megyeszékhely vonzáskörzetében – végeztük. 2439 hetedik osztályos tanuló töltött ki számunkra egy negyven kérdésből álló ívet. Szüleik közül 2087 (86 %) küldte vissza a döntően azonos kérdésekből álló szülői kérdőívet.

Foglalkozási aspirációk

A gyerekek tanulási és foglalkozási aspirációit több, közvetlenül a témára irányuló kérdéssel mértük. Megkérdeztük, hogy mik akarnak lenni, van-e valakinek ilyen foglalkozása a családban, hol szeretnének felnőtt korukban dolgozni, elképzeléseik szerint hány foglalkozást fognak űzni, milyen középiskolába szeretnének menni, s ennek elvégzése után mik a terveik.

A szülők az ambiciózusabbak: nagyobb fokú foglalkozási mobilitást remélnék, mint gyermekeik, akik vagy nem mertek „túlságosan elszakadni a realitástól”, vagy az értelmiségi foglalkozások számukra kevésbé tűnnek vonzóknak. Mindenesetre mind a tipikusan kisvállalkozóként is űzhető, mind az egyéb fizikai szakmák vonzóbbak számukra, és összességében 8,4 %-kal többen mondták közülük, hogy valamilyen fizikai foglalkozást űznének, mint szüleik közül. A felnőttek között viszont gyermekeiknél 10,4 %-kal többen voltak azok, akik diplomával gyakorolható foglalkozást szánnak csemetéiknek. Képzettséget nem igénylő foglalkozásban úgyszólván senki sem gondolkozik, az csak kényszerből, sorscsapásként, vagy egy elrontott élet következményeként lehet – és lesz – részük.

A „Mi szeretnél lenni/mit szeretnének, mi legyen a gyerekből” kérdésre adott válaszok és a szülők jelenlegi foglalkozásának megoszlása (%)

	A gyerekek válasza	A szülők válasza	A szülők foglalkozása
Mezőgazdasági fizikai munkás	2,7	2,3	3,1
Segéd- vagy betanított munkás	0,2	0,1	12,1
Szakt munkás, kisvállalkozásként is űzhető szakmában	26,0	20,6	14,2
Szakt munkás, tipikusan gyárban űzhető szakmában	14,5	11,1	21,5
<i>Fizikai foglalkozás összesen</i>	<i>43,3</i>	<i>34,9</i>	<i>50,9</i>
Középfokú szellemi foglalkozás	14,8	13,7	27,6
Vezető és értelmiségi, diplomához köthető foglalkozás	41,7	52,1	21,5
<i>Szellemi foglalkozás összesen</i>	<i>56,5</i>	<i>65,8</i>	<i>49,1</i>

A városi – esetünkben a három megyeszékhelyen élő – és a városok környékén lakó falusi gyerekek saját elképzeléseik szerinti munkaerőpiaci sorsa között legalább akkora szakadék tátong, mint amekkorát szüleiknél tapasztalunk. Ugyanakkor az is igaz, hogy a falusi gyerekek foglalkozási aspirációi összességükben messze meghaladják még a városi szülők jelenlegi foglalkozási helyzetét is.

A fiúk és lányok foglalkozásválasztása hagyományosan eltér. A 13 éves korban adott válaszok azt jelzik, hogy a fiúknak legalább a fele fizikai foglalkozást fog gyakorolni, a lányoknak viszont csak egyharmada. Utóbbiak körében mindkét szellemi foglalkozási kategória jóval gyakrabban fordul elő, s a diplomára törekvők aránya kereken tíz százalékponttal magasabb (46,8 %). Ez szüleikhez képest újdonság, hiszen bár a mamák között az érettségizettek aránya 10,8 %-kal magasabb, de a diplomás szülők aránya mindössze 0,3 %-kal tért el. A kérdésre adott válaszok egyébként durva előzetes becslést is nyújtanak a tercier szektor további expanziójának határaitra.

A *Mi szeretnél lenni...* kezdetű kérdésre adott válaszok eredményei azt mutatják, hogy a gyerekek elképzelései valahol a szülők sorsa és reményei között található. Az intergenerációs mobilitásra vonatkozó adatokat nemenként külön vizsgáltuk, vagyis a lányok elképzeléseit édesanyjuk, a fiúkéét édesapjuk foglalkozásához viszonyítottuk. A foglalkozásoknak négy fokú hierarchiáját⁴ használva négy mobilitási csoportot különítettünk el: a szülei státusából visszalépőket, a foglalkozási státust megőrzőket, a mobilitási skálán egy lépcsőt felfelé tenni szándékozókat, s a nagyon mobilakat.

Az azonos nemű szülő foglalkozási státusának megőrzésére nem is törekvők aránya alig több tíz százaléknál, a felfelé mobilak pedig a minta 45,7 %-át teszik ki, és ezen belül a „nagyon mobilak”⁵ a teljes minta közel egyötödét. A fiúk ezen definíció alapján kevésbé mobilak, azaz a következő generációban erősödni látszik az a tendencia, hogy a lányok magasabb társadalmi presztízsű, magasabb képzettséget igénylő foglalkozásokat választanak. A fiúk általában kevésbé konformak, az iskolában a pályaválasztást érintő kritikus életkorban rosszabbul teljesítenek, így bizonyos képzettségeket csak későbbi kerülő utakkal szerezhethetnek meg. Ők a szakmák jövedelmi perspektíváira is érzékenyebbek, ezért gyakrabban döntenek – jellemzően vállalkozásban űzhető – fizikai foglalkozás mellett.

A falvak és a megyeszékhelyek lakói között a foglalkozásstruktúrában tapasztalható különbségek – úgy tűnik – alig csökkennek. Az adatokat természetesen torzítja, hogy a városkörnyéki elit szívesen küldi gyermekeit a megyeközpont iskolájába, és nem tudjuk, hogy ők milyen arányban örzik meg a szüleik megteremtette státust, illetve lépnek előre a foglalkozási hierarchiában. Nem ismerjük továbbá a most felnövő generáció migrációs szokásait sem, nevezetesen, hogy a falvak vagy a városok nyújtotta előnyök oda fogják-e vonzani a másik településtípus magasabban képzett rétegeit.

Az intergenerációs foglalkozási mobilitás nemenként és településtípusonként (%)

	Fiúk	Lányok	Városi iskolába járók	Községi iskolába járók
A szülei státusából visszalépők	10,5	10,0	11,7	8,0
A foglalkozási státust megőrzi	47,2	35,8	44,1	42,9
Egy lépcsőt felfelé mozog	20,7	34,2	24,9	29,7
Nagyon mobil	21,5	20,0	19,4	19,4

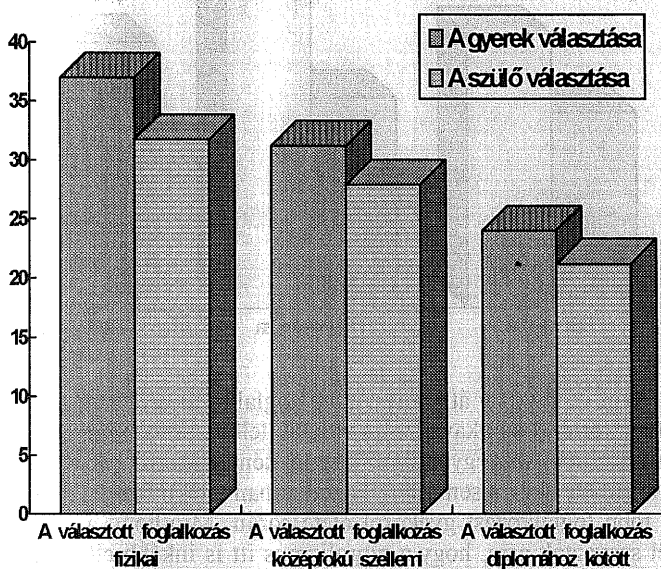
A foglalkozás választása nem ritkán a családban megtapasztalt minta által történik. 13 éves korukban a gyerekek közel harmada jelezte, hogy az általa szívesen választott foglalkozást valaki már gyakorolja a szűkebb vagy tágabb családban. Bár a „dinasztikus” alapon választott foglalkozások jellemzően alacsonyabb képzettséget igényelnek, a fiúk közül mégis az értelmiségi apák választásainál fordult elő szignifikánsan gyakrabban, hogy egy közeli rokon foglalkozását viszi tovább valaki. A lányok választása és édesanyjuk hivatása

⁴ 1 – Szakképzettséget nem igénylő fizikai munka, de ide soroltuk a mezőgazdasági fizikai foglalkozásokat is; 2 – Szakképzett fizikai munka; 3 – Középfokú szellemi foglalkozások; 4 – Diplomával űzhető foglalkozások

⁵ Nagyon mobilnak azokat nevezzük, aki az említett skálán legalább kettőt lép felfelé, azaz szakmunkás szülő gyermeke diplomás foglalkozást céloz meg, vagy egy képzetlen fizikai munkát végző szülő gyermeke szellemi foglalkozást kíván választani.

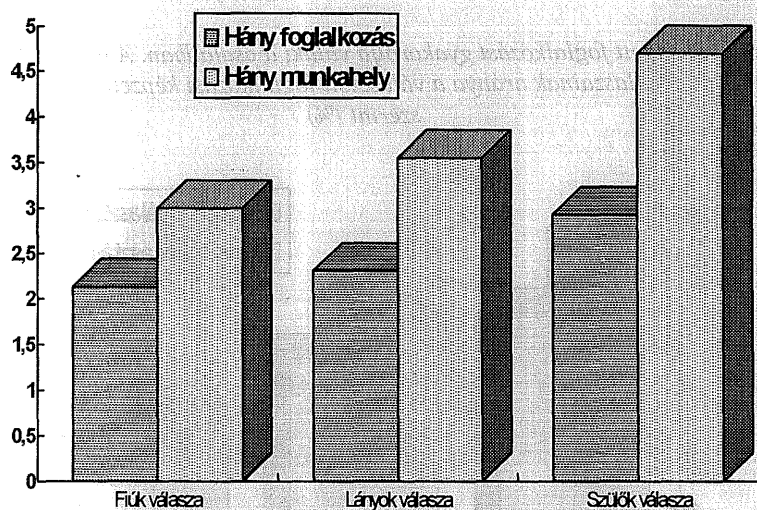
között semmilyen összefüggést nem találtunk. Erős a kapcsolat viszont a választás és a szülők munkaerőpiaci státusa között. Azon családokban, ahol legalább az egyik szülő vállalkozó, 35,9 %-ban fordul elő ilyen választás, ahol viszont csak alkalmazottak és/vagy munkanélküliek vannak, ott csak 26,1 %-ban.

A választott foglalkozást gyakorolja valaki a családban. A gyerekek és szüleik válaszainak aránya a választott foglalkozási képzettségi szintje szerint (%)

A legutóbbi időkben már széles körben kihangsúlyozzák, hogy a fiatal korban megszerzett képzettségek nem örök időkre szólnak, az emberek nagy része élete során többször is foglalkozás váltásra kényszerül. Kíváncsiak voltunk, hogyan gondolják a gyerekek és szüleik, hány foglalkozásuk, munkahelyük lesz, illetve mit tekintenek előnyösebbnek: ha valaki egész élete során megmarad egy foglalkozásnál, avagy többféle foglalkozást gyakorol. A kapott válaszok két jellemzője, hogy szülők és gyermekeik egészen eltérően nyilatkoztak, de egy kivételtől eltekintve sem a gyermekmintán, sem a szülői mintán belül semmilyen alcsoportok véleménye nem különbözött szignifikánsan bármelyik másiktól. Az egyetlen kivétel, hogy a lányok több munkahellyel és több foglalkozással kalkuláltak.

A „Szerinted életed során körülbelül hány foglalkozásod és hány munkahelyed lesz/Őnök szerint élete során körülbelül hány foglalkozása és hány munkahelye lesz gyermeküknek?” kérdésre adott válaszok átlaga

Bár a lányok a fiúknál átlagosan több foglalkozás gyakorlására és több munkahelyen történő munkavégzésre vannak lelkileg felkészülve, úgy tűnik, ennek nem örülnek, sőt, egyértelmű hátrányként értékelik. A nemek között ugyanis minimális eltérés sem mutatkozott abban a tekintetben, hogy jó-e az, ha valaki több foglalkozást gyakorol élete során. Minthogy a szülők óriási többséggel szavaztak arra, hogy a pluralizmus itt is inkább előnyös, náluk a két kérdésre adott válaszok nem utalnak érzelmi konfliktusra. Egészében úgy látjuk, hogy – a hagyományok mellett sok évtizedes politikai indíttatású „agymosás” hatására – a foglalkozáshoz/munkahelyhez való hűség még mindig széles körben értéként jelenik meg⁶. A gyerekeknek különösen, de a felnőttek közül is sokaknak a jövőben kell áthangolódniuk egy, a vágyottnál lüktetőbb, nyugtalanabb, folyamatosan változó előnyöket kínáló és veszélyeket rejtő munkaerőpiacon való helytállásra, és az arra való lelki és képességbeli felkészülésre.

„Szerinted/Őnök szerint mi a jobb: az, ha valakinek élet folyamán többféle foglalkozása van, vagy pedig az, ha megmarad ugyanannál a foglalkozásnál” (%)

	Fiúk válasza	Lányok válasza	Szülők válasza
Ha többféle...	53,6	53,8	76,1
Ha megmarad...	46,4	46,2	23,9

⁶ Gondoljunk a „foglalkozási kongruencia”, a „vándormadár”, a „hűségjutalom” fogalmainak egykori csengésére.

Földrajzi mobilitás

A gyerekek és szüleik elképzelése drámai eltérést mutat a tekintetben, hogy hol, milyen településen szeretnének dolgozni, és alighanem lakni is (illetve a szülők hol szeretnék, ha gyerekük dolgozna). Apáik és anyáik szívesen vennék, ha a csemeték felnőtt korukban sem hagynák el őket, legalábbis nem mennének messzire⁷. A gyerekek viszont elvágódnak. Különösen arra hívjuk fel a figyelmet, hogy milyen nagy számban jelezték, hogy szívesen dolgoznának külföldön. Az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán újabban gyakran hallani a keleti munkaerő áradatától való félelelmről. A gyerekek válasza azt jelzik, hogy ezek a félelmek – bármilyen eltúlzottak is – nem teljesen légből kapottak. A gyerekek válaszaiból egyébként kitűnik, hogy a munkavállalói előnyökért való, különböző irányú migrációra az ország egyes vidékein nem egyforma mértékben hajlandók. Mindenhol inkább nyugati irányba törekednek: az Alföldről relatíve többen a fővárosba, a nyugati határszélről lényegesen többen külföldre.

A felnőtt korokban Budapesten vagy külföldön szívesen dolgozó gyerekek arányának megoszlása a vizsgált régiók szerint (%)

	Békéscsaba és környéke	Kecskemét és környéke	Szombathely és környéke
Budapesten	9,8	8,5	6,7
Külföldön	27,0	25,9	36,3

Azok egyébként, akik olyan foglalkozást szeretnének választani, amelyet már úz valaki a családban, lényegesen gyakrabban maradnának falun vagy egy vidéki városban, ami feltehetőleg leggyakrabban lakóhelyüket jelenti. Ez számunkra azt valószínűsíti, hogy a családon belüli minta követése a család funkcionálisan jobb működését is jelzi, és ez a (lakó)helyi kötődéstől sem független.

Fiúk és lányok szinte azonos arányban vágyódnak el. A választani kívánt foglalkozástól azonban nem független az elvágódás mértéke. Aki magasabban kvalifikált munkát szeretne végezni, az szívesebben menne messzebbre is dolgozni, nem utolsó sorban azért, mert kvalifikált munka végzésére a gazdasági, igazgatási és kulturális központok nagyobb lehetőséget nyújtanak.

A „Felnőtt korodban hol szeretnél dolgozni?” kérdésre adott válaszok megoszlása a választani kívánt foglalkozás szerinti bontásban, %

	Fizikai foglalkozást választott	Középfokú szellemi foglalkozást választott	Diplomához kötött foglalkozást választott
Falun	12,0	2,5	3,4
Egy vidéki városban	57,1	61,8	51,0
Budapesten	6,9	8,1	9,4
Külföldön	24,0	27,6	36,3

⁷ Az itt következő táblázat adatainak eltérését még hangsúlyosabbá teszi az, hogy a kérdést a szülői kérdőívben sokkal „kíméletesebben” fogalmaztuk, ott csak egy három éves időtartamot említettünk.

A szülők munkaerőpiaci státusa és e hierarchiában elfoglalt helye nagyban befolyásolja, hogy gyermekeik földrajzi mobilitását hogyan képzelik el. Azokban a családokban, ahol legalább az egyik szülő vállalkozó és/vagy diplomás, lényegesen magasabb arányban látnák gyermekük boldogulását akár szülőhelyüktől távolabb is, mint a többiben, de ezekben is lényegesen ritkábban, mint ahogy a gyerekek fejében ez felmerül.

Középiskola-választás

Amikor meghatároztuk, hogy a felmérés melyik korosztályra terjedjen ki, éppen az iskolaválasztást tartottuk szem előtt. Ha a szelekció sokak számára sajnálatosan korai életkorra is került az elmúlt tíz év során, a korábban tiszta iskolaszervezet is bonyolultabb lett, a kilencvenes években még a legtöbb fiatal iskolai útján a legfontosabb elágazási pont az általános iskola utáni továbbtanulás volt. A kérdezést a hetedik év második félévére időzítettük, mert azt feltételeztük, hogy ebben az időpontban a gyerekeket már foglalkoztatja a továbbtanulás problémája, az első tájékozódáson és megfontolásokon legtöbbször már túl van, ugyanakkor még eléggé távoli a jelentkezés ideje, ráadásul odáig még két „sorsdöntő” bizonyítványt kapnak, tehát a kérdés elég nyitott. Vágyak és realitások még egyaránt megfogalmazódhatnak.⁸

A továbbtanulásra a kérdőív különböző pontjain a következő megfogalmazásban tettünk fel kérdéseket: „Szerinted ma a 14 éveseknek hol érdemes leginkább továbbtanulniuk?”; „Ha biztosan felvennének oda, ahova jelentkeznel, akkor szíved szerint hol tanulnál tovább?”; „Te valószínűleg hol fogsz továbbtanulni?”. A három kérdésre annak rendje és módja szerint eltértek a válaszok: a „hova akar/szeretne” és a „hova fog” menni kérdésekre az esetek mintegy 15 %-a, a „hova érdemes” és a „hova fog” kérdésekre 35 %-a volt különböző.

Gyerekek és szülei között egyetlen ponton van óriási véleménykülönbség: a határozott véleményt közlő gyerekek abszolút többsége szerint leginkább gimnáziumban érdemes végezni a középiskolát, a szülőknek viszont majd kétharmada a szakközépiskolára voksolt. Minthogy a kérdés az oktatásügyi fejlemények miatt előbb-utóbb magától lekerül a napirendről⁹, ezért annak jövőbeni alakulásával nem, csak értelmezésével kell foglalkoznunk. Több tényező magyarázhatja az eltérést. Egyrészt a szülőkben több évtizedes tapasztalatok és reflexek működnek, míg a gyerekek véleményét az elmúlt évek drasztikus fejleményei és bizonytalanságai sokkal erőteljesebben alakították. Ezért ők nem adnak konkrét, azonnali döntést, azaz szakmaválasztást igénylő választ, hiszen bizonyosan jó döntés híján azt maguk is elhalasztani igye-

⁸ Kutatócsoportunk azóta pályázatot nyert a felmérés párjának elkészítésére. Az új, de a jelenlegihez több ponton kapcsolódó kérdőívet 17 évesek között kérdezzük le, amely korosztály az érettségét megelőző év tavaszán hasonló pályaválasztási döntési helyzetben van.

⁹ Csak néhány érv állításunk mellett: mind a gimnáziumok, mind a szakközépiskolák hierarchikus tagolódása erősödik, kialakulóban van az elit szakközépiskolák rétege; a szakközépiskola általánosan képző funkciója erősödik, már egyetlen szakközépiskola sem állítja magáról, hogy kész szakembert bocsátana ki falai közül; a szakközépiskolákból a felsőoktatásba kerülők száma rohamosan, aránya stabilan emelkedik; a középiskolák egyre nagyobb hányada vegyes profilú, azaz nem tiszta gimnázium vagy szakközépiskola, de gimnáziumi és szakközépiskolai programjaik is nagy változást mutatnak, amely oldja az iskolatípusok karakterességét stb.

keznek. Úgy érzik, most nem is tudnának jól választani, véleményük a bizonytalanságot fejezi ki. A szülők ezzel szemben racionalizálni próbálták a választ. Megtehették, a szakmaválasztás terhe és kockázata őket kevésbé sújtja. A különbséghez járulhatott a kérdés értelmezése is: a szülők nagyobb arányban vonatkoztathatták a kérdést saját gyerekükre, a hetedikeseknek esetleg társadalmi tapasztalata mondatta, hogy a felül levők általában gimnáziumban kezdtek. Végül a szülők szakközépiskola-párti és gimnázium-ellenes álláspontja a tömegkommunikáció elmúlt években közölt álláspontját adja vissza. A két szféraért gyakorlatilag két minisztérium volt felelős. A szakképzés irányítói a változás éveiben erőteljes propagandát fejtettek ki az iskolai szakképzés térhódítása és a gimnáziumi képzés visszaszorítása érdekében, azt sugallva, hogy a felsőoktatásba fel nem vett gimnáziumi érettségizettek képzettség nélkül reménytelen helyzetben startolnak a munkaerőpiacon, és „nagy terhet jelentenek” a munkaerőpiaci képzési szféra számára. Minthogy ezek a sajtóban nagy nyilvánosságot kapott érvek rendre megválaszolatlanul maradtak, érthető, hogy a közgondolkodás magáévá tette ezt az álláspontot. Mindennek az lett az eredménye, hogy a középiskolai kínálat nem követte a lakossági – főként tanulói – igényeket, hanem az érettségihez vezető képzési utakat „szakközépiskolásította”, ezek tartalmát viszont modernizálta, a gimnáziuméhoz tette hasonlóvá.

A véleményeket, szándékokat és reményeket megjelenítő adatsorok még világosabban jelzik, hogy a szakmunkásképzés ebben a nagyságrendben kifejezetten ellenére van az iskolahasználóknak. Biztosan állíthatjuk, hogy a szakmunkásképzésbe kerülők legalább harmada, esetleg fele szándéka ellenére, a realitások – azaz kényszerek – eredményeképpen kerül ide, motiválatlanságuk által eleve reménytelenné téve, hogy számukra magas minőségi követelményeknek megfelelő képzést biztosítsanak.

Gyerekek és szüleik válaszainak megoszlása arról, hogy melyik iskolatípusban érdemes, melyikben szeretnének, és várhatóan hol fognak továbbtanulni – csak a valamelyik iskolatípust megnevező válaszokra vetítve (%)

	Hova érdemes?	Hova akar?	Hova fog?
<i>A gyerekek válasza</i>			
Gimnáziumba	52,0	36,3	30,7
Szakközépiskolába	39,2	47,4	47,5
Szaktanulmányozóba	8,8	16,3	21,7
<i>A szülők válasza</i>			
Gimnáziumba	27,7	34,4	33,5
Szakközépiskolába	63,5	52,0	45,7
Szaktanulmányozóba	8,9	13,6	20,8
<i>A gyerekek és a szülők válaszainak eltérése</i>			
Gimnáziumba	+24,3	+1,9	-2,8
Szakközépiskolába	-24,3	-4,6	+1,8
Szaktanulmányozóba	-0,1	+2,7	+0,9

Gyerekek és szüleik véleménye alig tér el abban a tekintetben, hogy várhatóan hol fognak továbbtanulni. A reális világban ekkor – nyolc-tíz hónappal a tényleges döntés meghozatala előtt – már nem túl nagy a mozgáster. Mindkét válaszoló csoport szerint végül a szülői szándékok, a felnőtt világ véleménye fog többet nyomni a latba. A továbbtanulási arányok még valamivel

optimistábbak a tényleges statisztikák által ismertnél, talán tíz százalék számára okoznak majd csalódást. Ha azt az adatsort is figyelembe vesszük, hogy hol szeretnének tanulni, ha ennek nem lenne akadálya, akkor minimum a húsz százalékot is eléri a nem a számukra optimális iskolába kerülők aránya.

Vizsgáljuk meg részletesebben, hogy a továbbtanulásra vonatkozó szülői és gyermeki vélemények, szándékok és remények hogyan viszonyulnak egymáshoz. Azt látjuk, hogy összességében a gyerekek vágyai és az általuk jelzett realitás között sokkal nagyobb ellentét feszül, mint a szülőknél. A gyerekeknél a leginkább preferált gimnáziumi, a szülőknél a szakközépiskolai álmokat fenyegeti a legtöbb veszély, de az utóbbiaknak az előbbiekhöz képest jobb esélyeik vannak a megvalósulásra. Különösen a szakközépiskola helyett a szakmunkásképzőbe és a gimnázium helyett a szakközépiskolába kényszerülők aránya kiugró, de minden irányú meg nem felelés szignifikáns gyakorisággal fordul elő. (Egyetlen kivétel azért akad: a gimnáziumba akar – és szakmunkásképzőbe megy reláció.)

Hova érdemes menni, hova akar menni és hol várhatóan fog tanulni a gyerek? Mindig az első csoport teljes sokaságát tekintjük 100 %-nak

	Gyerekek válaszai	Szülők válaszai
Gimnáziumba érdemes és gimnáziumba megy	56,1	82,2
Szakközépiskolába érdemes és szakközépiskolába megy	72,0	66,7
Szakmunkásképzőbe érdemes és szakmunkásképzőbe megy	77,8	78,3
Gimnáziumba akar és gimnáziumba megy	78,7	88,5
Szakközépiskolába akar és szakközépiskolába megy	85,4	79,6
Szakmunkásképzőbe akar és szakmunkásképzőbe megy	91,8	91,5
Gimnáziumba érdemes és szakközépiskolába megy	30,8	12,9
Szakközépiskolába érdemes és gimnáziumba megy	11,6	16,1
Gimnáziumba akar és szakközépiskolába megy	16,8	10,4
Szakközépiskolába akar és gimnáziumba megy	3,8	4,7
Gimnáziumba érdemes és szakmunkásképzőbe megy	13,1	4,9
Szakmunkásképzőbe érdemes és gimnáziumba megy	6,1	2,1
Gimnáziumba akar és szakmunkásképzőbe megy	4,5	1,1
Szakmunkásképzőbe akar és gimnáziumba megy	3,0	1,6
Szakközépiskolába érdemes és szakmunkásképzőbe megy	16,4	17,2
Szakmunkásképzőbe érdemes és szakközépiskolába megy	16,1	19,6
Szakközépiskolába akar és szakmunkásképzőbe megy	10,7	15,7
Szakmunkásképzőbe akar és szakközépiskolába megy	5,1	6,9

Nemek szerinti bontásban is megnéztük az adatokat. Úgy találtuk, hogy a „kényszerpályára térítés” lényegesen jobban sújtja a fiúkat. Ennek két forrása van. A szakmunkásképzés a fiúk számára nyújt több képzési „lehetőséget”, és ők azok, akik a gimnáziumokból – vágyaikhoz képest – nagyobb arányban szorulnak ki. Ennek oka talán a gimnáziumi szelekció módja, a tanulmányi és a felvételi eredmények preferálása, amelyek terén nem tudják felvenni a lányokkal a versenyt.

A választott foglalkozások jellege és a választott középiskola típusa erősen függ egymástól. A „Mi szeretnél lenni” kérdésre diplomához kötött foglalkozást megnevező gyerekeknek „csak” 60,9 %-a – a szülőknél 57,4 %-a – jelezte meg várható középiskolának a gimnáziumot, tömegesen jelezték tehát azt a viszonylag új fejleményt, hogy a szakközépiskolából is vezet út a felső-

oktatásba. A leendő foglalkozásnak fizikai foglalkozásokat választóknak mintegy fele – a gyerekek 56,3 és a felnőttek 46,5 %-a – érettségét adó középiskolát nevezett meg a tanulmányok várható helyeként, vagyis a majdan fizikai foglalkozásúak jelentős része is magasan kvalifikált szakmák gyakorlásában gondolkodik, és közel ekkora hányadban szülei ugyancsak ebben reménykednek.

A középiskola elvégzéseig ugyan még évek vannak hátra, de így is a gyerekeknek csak egyötöde volt bizonytalan afelől, hogy négy-öt év múlva dolgozni vagy tanulni kíván. (A bizonytalanságot is mint válaszlehetőséget szerepeltettük a kérdőíven.) Ezek szerint a gyerekek 52,2 %-a jelezte, hogy a most megcélzott iskola befejezése után ismét tanulni kíván; a szülőknek csak 45,2 %-a gondolta ugyanezt.

A lányok 18 éves korukban nagyobb arányban akarnak tovább tanulni, elsősorban annak köszönhetően, hogy többen mennek továbbtanulásra felkészítő iskolákba. De a különbség nemcsak ebből adódik: a vágyott iskolatípusonként külön is elvégezve a számításokat, azt látjuk, hogy a néhány év múlva szakközépiskolában végzők közül is szignifikánsan többen fognak majd továbbtanulni a lányok, mint a fiúk köréből (42,3 % a 34,8 %-kal szemben).

Elsősorban az elhelyezkedési nehézségeknek – de talán nemcsak annak köszönhető –, hogy a szakképző intézményekből kikerülők szintén terveznek további tanulmányokat. Többek között minden hetedik leendő szakmunkás, amely több tényezőre vezethető vissza. Vagy érettségi nélkül a „választott” szakmában nem reménykedhetnek munkalehetőségben, ezért kényszerből tanulnak tovább, vagy nem is akarják az adott szakmát gyakorolni, de mostani tanulmányi eredményük nem teszi lehetővé a már most komolyan gondolt képzési ágba való bejutást. Figyelmet érdemel, hogy a bizonytalanok aránya a szakközépiskolában a legmagasabb, jelezve, hogy az adott iskolatípus elvileg mindkét lehetséges választást támogatja.

Nem meglepő, hogy a községi iskolákba járó tanulók között több a bizonytalan, és 14 %-kal kevesebb a középiskola után is tanulmányokat tervező. Mindez a falusi társadalom eltérő jellegzetességeivel, azaz a használt változók kollinearitásával magyarázható. A felnőtt korukban a fővárosban és külföldön szívesen munkát vállalók közül többen gondolkoznak továbbtanulásban, vagyis már most gondolnak az igényesebb munkaerőpiacok magasabb követelményeire. További érdekes adalék, hogy azon gyerekek közül, akik a családban előforduló foglalkozást kívánják gyakorolni felnőtt korukban, jóval többen gondolják már most azt, hogy dolgozni fognak a középfokú iskolából kikerülve; körükben a bizonytalanok és a tanulmányokat tervezők száma is kisebb.

Elképzelések a munkaerőpiacról

Négy kérdésblokkal kíséreltük megismerni a megkérdezettek munkaerőpiacról alkotott képét. Kíváncsiak voltunk arra, hogy szerintük kiből lesz a munkanélküli, hogy hogyan választanak az emberek foglalkozást, s hogy egy képzeletbeli vállalkozás tulajdonosaként kit, kiket alkalmaznának. Végül egyes foglalkozások anyagi és erkölcsi megbecsültségét kértük leosztályozni.

A munkaerőpiaci helyzet előnyeit és hátrányait számos dimenzió mentén meg lehet közelíteni, de ezek között is kiemelt szerepe van annak, hogy valaki milyen eséllyel űzhet valamilyen, jövedelmet is eredményező foglalkozást. A megkérdezett korosztály felcseperedésének egyik alapélménye a felnőttek munkaerőpiacról való kiszorulásának a létbiztonságot is fenyegető lehetősége. Válaszaik azt jelzik, hogy a kilencvenes évek első felének drasztikus változásai erős nyomot hagytak az emberek gondolkodásán, megváltoztatták beidegződéseiket. Gyerekek és felnőttek egyaránt komolyan tartanak a munkanélküliségtől, s úgy látják, hogy a képesség- vagy képzettség-beli deficit, bizonyos szociológiai és/vagy befolyásolhatatlan külső tényezők egyaránt nagy veszélyt jelenthetnek a létbiztonságra. Ugyanakkor a fenyegetettség mértéke erősen szórt: a válaszolók egyértelműen kijelölnek választandó és elkerülendő utakat.

Az általános iskola elvégzése után húsz évvel kiből lesz nagyobb valószínűséggel munkanélküli?

	Gyerekek válasza	Szülők válasza
Aki diplomás lett	4,7	14,3
Aki gimnáziumban tanult tovább	7,6	32,0
Aki szakközépiskolában tanult tovább	8,8	8,9
Aki szakmunkásképzőben tanult tovább	35,2	20,3
Aki nem tud számítógépen dolgozni	38,7	56,6
Akinek a szülei is munkanélküliek	52,2	52,3
Aki nem tud nyelveket	54,0	51,6
Aki nem képezte magát tovább az első szakképzettség megszerzése után	61,7	63,6
Akinek pechje van az életben	64,0	79,1
Aki nem maga választott szakmát, hanem kényszerből került egy pályára	65,1	68,4
Aki nem elég talpraesett	70,0	82,5
Aki rosszul választott szakmát	76,9	79,2
Aki az általános iskola után nem tanult tovább	93,8	77,5
Aki sokat iszik	94,3	95,6

A feltett kérdés: „Képzeld el, hogy 20 év múlva osztálytalálkozótok lesz! Szerinted hogy alakul majd osztálytársaid élete?” A válaszlehetőségek: 1=Lesz munkája ; 2=Munkanélküli lesz. A táblázatban a „Munkanélküli lesz” választ adók százalékos arányát adjuk meg.

Az egyik feltűnő dolog, hogy szülők és gyerekeik válasza az esetek felében jelentős eltérést mutat. Az iskolatípusok megítélésében kisebb szakadék mutatható ki a két csoport véleménye között. Erre – amint az iskolatípusok megítélésére általában – később, más kérdésekre adott válaszok elemzésénél térünk ki. A különbségek között kevésbé meglepő, hogy a számítógép-kezelés fontosságát a jövő munkahelyein pontosabban látják a fiatalok, mint a középkorú, munkája közben számítógéppel még ritkán találkozó generáció. Érdekes viszont, hogy a másik „feltörekvő kulcskompetencia”, a nyelvtudás azonos helyi értékkel bír a két csoportban. Sajátos élettapasztalatot tükröz az is, hogy a szülők nagyobb rizikófaktornak látják a véletlent (pech) és a talpraesettséget, tehát a véletlent kiküszöbölni képes személyiségjegyeket egyaránt.

Egy másik érdekesség, hogy a munkaerőpiacon most jól értékesíthető kompetenciák (számítógép-kezelés, nyelvtudás) nagyobb biztonságot garantálnak, mint a rosszul vagy kényszerből választott szakmák, a szakképzettség utáni továbbképzés elhanyagolása, sőt, egy érettségi nélkül is megszerezhető szakképzettséggel e két „kulcskompetencia” önmagában is felveszi a versenyt.

Az általános iskola utáni tovább nem tanulás a mai fiatalok számára szinte biztos kirekesztettséget, társadalmon kívüliséget jelent, hasonlóan az alkoholizmushoz. (A szülők generációjának iskolai végzettsége magyarázza a válasszaikban megmutatkozó enyhe véleménykülönbséget.)

A munkanélküliség szociológiai meghatározottságát (Akinék a szülei...) illetően a diplomás, értelmiségi szülők csoportja jóval pesszimistább (realistább?), mint a kevésbé képzettek, akik között a munkanélküliséggel sújtott családokban e hátrány öröklődését inkább leküzdhetőnek tartják. Ez alighanem öncsalással és egészséges kitérésű vágygal egyaránt magyarázható.

A nyelvtudás munkaerőpiaci értékét illetően erősen szólnak a válaszok. Ez nemcsak az eltérő megítélésből adódik, hanem abból is, hogy – mint látni fogjuk – a kvalifikáltabb szülők gyermekei magasabb kvalifikációt igénylő, és ezáltal nagyobb biztonságot nyújtó pályákra igyekeznek, amelyek nyelvtudás igénye is magasabb. Hasonló állításokat tehetünk a számítógépes tudás szükségességét illetően is. Az egyetlen különbség, hogy amíg a nyelvtudás fontosságát tekintve a lányok véleménye pozitívabb, addig az inkább fiús kultúrának számító számítógépes tudásról a fiúk nyilatkoztak pozitívabban. Ezek az eltérések azonban nem nagyok, alig négy-öt százalékot tesznek ki.

Valószínűleg a vizsgált kistérségek eltérő prosperitásával magyarázható az a különbség, hogy például a talpraesettség kevésbé látszik szükségesnek a munkaerőpiacon való megkapaszkodásra a nyugati országokban, mint az ország közepén és a keleti határszélén (a megfelelő százaléktételek rendre 22,1 – 17,0 – 13,9). Azt is a válaszolók helyzetéből adódó eltérésekkel magyarázhatjuk, hogy a munkanélküliek, illetve az alacsonyabb végzettségűek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a szerencsének.

A Békés megyei válaszok kiugróan érzékenyeknek bizonyultak a kényszerválasztás hátrányai iránt. Ezt azzal magyarázzuk, hogy a város környéki agglomeráció ebben a kistérségben lényegesen nagyobb, és a kényszerválasztás a városkörnyéki diákok számára több okból is – közelség, szülői háttér, gyengébb iskola stb. – gyakoribb veszély, mint a megyeszékhelyeken élő társaik számára.

Végül utalnunk kell azokra a hatalmas különbségekre, amelyek a szülői válaszokban mutatkoztak meg a végzettség utáni továbbképzés – gyakorlatilag az élethossziglani tanulás – szükségességét illetően. A képzettebb, jobb munkaerőpiaci pozíciójú csoportok másfél-kétszeres arányban mondták fontosnak a továbbképzést a munkahely megőrzéséhez.

Tudjuk, hogy a szakmaválasztást a társadalmi háttér – beleértve a dinasztikus hagyományokat is – és az egyén képességei, személyisége egyaránt befolyásolják. Kíváncsiak voltunk tehát arra is, hogy bizonyos értékek/előnyök mentén mi jellemzi a fiatal kamasz korosztályt. Félig ösztönösen, félig tudatosan mire optimalizálnak, amikor foglalkozási pályájukat tervezgetik?

Amikor az ember foglalkozást választ, mennyire fontosak az alábbi tényezők? A válaszok átlagértékei az 1-5 skálán

Az, hogy...	Gyerekek válasza	Szülők válasza
lehetőleg ne kerüljön az utcára	4,83	4,86
maradjon sok ideje a családjára is	4,66	4,52
munkája során sok új dolgot tanuljon	4,18	4,37
sok pénzt keressen	4,14	4,13
érdekes legyen a munkája	4,13	4,36
a keresetéből mindent meg tudjon venni	4,09	4,33
a maga ura legyen, önállóan dolgozhasson	3,90	4,06
rokonszenves munkatársai legyenek	3,88	4,19
sok emberrel kerüljön kapcsolatba	3,82	3,66
hamar vezető beosztásba kerüljön	3,19	2,78

Sokan úgy vélik, hogy az ipari társadalom utáni korban a dolgok olyan mértékben nem láthatók, tervezhetők előre, az előnyök és a hátrányok olyan gyorsan átrendeződnek, hogy ilyen fokú, s a minden társadalmi csoportot jellemző biztonságra való törekvés, ami a táblázatból kitűnik, enyhén szólva paradoxnak tűnik. Valószínűleg az elmúlt évtized sokkhatású változásaira adott, érthető, de reménytelen vágy fejeződik ki a legmagasabb átlagértéket kapott válaszokban. De ide sorolhatjuk azt a tényt is, hogy a foglalkozás megválasztásánál annak egyéb előnyei, jövedelmezősége kevesebbet nyomnak a latban, mint az, hogy mellette maradjon elég idő a családra is. Az előzővel ellentétben itt különbségek mutathatók ki bizonyos társadalmi csoportok válaszai között, bár az átlagértékek mindenütt magasak. Ez az elbizonytalanodásra, a fokozott veszélyeztetettségre adott újkonzervatív válasz – inkább reflex, mint gondolat – jobban jellemzi az alacsonyabb végzettségű, falvakban lakó szülői réteget, és kevésbé a vállalkozókat, illetve a diplomásokat. A kamasz lányok és az édesanyák biztonság iránti vágya kimutathatóan magasabb. Feltűnő, hogy a gyerekek „családcentrikussága” erősebb, mint szüleiké. Ez a 13-14 évesek leszakadási, útkeresési törekvéseit ismerve mindenképpen meglepő és jól mutatja, hogy a világ túl kevés biztonságot nyújt számukra.

A gyerekek rendre alacsonyabbra becsülték a foglalkozások olyan értékeit, mint az érdekesség, az újdonságot eredményező változékonyság, a munkavégzés során az önállóság, a kellemes munkatársi környezet. Alighanem azért osztályozták alacsonyabban e tényezőket, mert nem rendelkeznek azzal a tapasztalattal, amivel szüleik. Ők, különösen a kvalifikáltabbak, az édesanyák, a városban lakók, a vállalkozók, a vezetők és az értelmiségiek évtizedes tapasztalattal a hátuk mögött úgy sejtik, a felsoroltak olyan értékeket hordoznak, amelyek gazdagabbá, boldogabbá teszik az embert.

A válaszokból kitűnik, hogy a pénz önmagában nem boldogít, bár egy fontos szempont a sok közül. A fejletlenebb területeken élők, az alacsonyabban kvalifikáltak inkább azt a megfogalmazást részesítették előnyben, hogy „a keresetből mindent meg lehessen venni”. A pénz valamivel fontosabb a vállalkozó családokban élők, a fizikai foglalkozásúak, az alacsonyabb végzettségűek számára. Az apák és fiaik válaszainak átlagértéke itt szintén magasabb valamivel, mint a női nem képviselőié, jól tükrözve a hagyományosan kiosztott nemi szerepek elvárásait.

Úgy véljük, a munkaerőpiac értékítéletének észlelését jól tükrözik azok a választások, hogy képzeletbeli vállalkozásaikba milyen tulajdonságokkal rendelkező munkaerőt alkalmaznának szívesen.

Kiket alkalmaznál/alkalmazna szívesen saját vállalkozásában? A pozitív válaszok százalékos megoszlása

Számít-e az, hogy az illető...	A gyerekek válasza	A szülők válasza
jól ért ahhoz, amit csinálnia kell	97,8	96,9
már dolgozott hasonló munkakörben	87,8	81,0
az adott szakképzettséget igazoló papírral rendelkezik	68,8	53,6
rokonzenves legyen	61,6	81,2
fiatal legyen	46,3	37,7
diplomás legyen	33,1	18,0
férfi legyen	14,8	9,9
idős legyen	13,9	6,9
nő legyen	11,3	7,6
ismerősöd legyen	9,0	9,0

A válaszok lefordítása nem túl nehéz. Alapvető fontosságú, hogy az ember értsen ahhoz, amit csinálni akar. Legjobb, ha már van gyakorlata a dologban, bár hozzáértés esetén ez nem elengedhetetlen. A fentieknél lényegesen kevésbé fontos, hogy kompetenciáját a megfelelő végzettségről szóló papírral tudja igazolni. Itt jelentős különbség mutatkozik a gyerekek és a felnőttek között. A gyerekek még hajlamosak azt hinni, hogy akinek papírja van valamiről, az nyilván ért is a dologhoz. Ők még nem tapasztalták meg, hogy hogyan is szerzi meg az ember a papírt, és gyakorlat hiányában hogyan felejtí el a mit és a hogyan. A felnőttek sokszor saját tapasztalatból is tudják, hogy értenek néhány dologhoz, amiről nincs papírjuk, de hasznos, s amiről pedig papírjuk van, ahhoz nem értenek (már). A „munkaerő” legyen rokonzenves, azaz legyen „ember”, nem egyszerűen a munkát megbízhatóan elvégző gép, azaz a munka humán tevékenység. Nem kell, hogy ismerősünk legyen, majd ismerősünk lesz az együttműködés során. A fiatalok persze „többet érnek”, mint az idősebbek, tanulékonyaságuk, munkabírásuk miatt is, és talán azért is, mert a munkahelyi társas lét kellemessé tételéhez is jobban értenek. Hogy férfi vagy nő az illető, annak általában nincs jelentősége.

A foglalkozások presztízse

14 foglalkozást kértünk osztályozni két szempont szerint. Az egyikkel az anyagi megbecsültséget („Szerinted/Önök szerint mennyire keresnek jól a következő foglalkozásúak?”), a másikkal az erkölcsi presztízst („Szerinted/Önök szerint mennyire becsülik meg az emberek Magyarországon a következő foglalkozásúakat?”) mértük.

*Mennyire keres jól, illetve mennyire becsülik meg? Az 1-5 skálán mért
átlagértékek eltérései*

Kereset mínusz megbecsültség (századokban)			
Szülők		Gyerekek	
1. önálló kiskereskedő	61	1. önálló kiskereskedő	35
2. önálló gazda	49	2. gépészmérnök	31
3. kőműves	44	3. videóműszerész	28
4. jogász	36	4. önálló gazda	28
5. videóműszerész	26	5. titkárnő	25
6. gépészmérnök	23	6. jogász	23
7. autószerelő	20	7. autószerelő	13
8. fodrász	16	8. gyári munkás	13
9. gyári munkás	15	9. kőműves	12
10. kertész	5	10. fodrász	0
11. orvos	4	11. kertész	-7
12. titkárnő	2	12. orvos	-9
13. tanár	-27	13. ápolónő	-40
14. ápolónő	-64	14. tanár	-41

Mindegyik sorrendben – gyerekeknél és szülőknél egyaránt – három értelmiségi foglalkozás – jogász, orvos, gépészmérnök – került az első helyre. A negyedik, diplomához kötött foglalkozás, a tanáré viszont igen hátul szerepel a rangsorokban, különösen a jövedelmezőségről szólókban. A tanári foglalkozás egyébként az ápolónővel együtt a legalulfizetettebb hivatás, amennyiben agyagi és erkölcsi megbecsültsége között a legnagyobb a szakadék. A kereskedők jövedelmét látják a válaszolók foglalkozásuk megbecsültségéhez képest a legmagasabbnak. Előkelő helyre sorolódtak a javító-szolgáltató szakmák. A kevésbé perspektivikus munkák közé kerültek a termelő fizikai és a közalkalmazottként üzhető foglalkozások.

Az itt leírtak kis módosításokkal az egyes válaszolói alminták szerinti sorrendekre is elmondhatók, néhány különbségre azonban érdemes felfigyelni. A szülők és a gyerekek választai néhány ponton jellegzetesen mások. Nemi megjelölésre a gyerekek – fiúk és lányok egyaránt! – a titkárnőt mindkét sorrendben közvetlenül a három említett, egyetemi végzettséghez kötött foglalkozás után helyezték, míg a szülőknél a titkárnő a mezőny második felében kaptak csak helyet. Az autószerelő és a kőműves a szülőknél a közvetlen élmézőny után következik, a gyerekeknél néhány hellyel később, ők a másik két felsorolt szolgáltató szakmát, a fodrászt és a videóműszerészt látják jövedelmezőbbnek és megbecsültebbnek is. A fiúk magasabb jövedelmet és nagyobb megbecsültséget tulajdonítanak a videóműszerészeknek és autószerelőknek, míg a lányok a többé-kevésbé női foglalkozásként azonosítható fodrászokat helyezték előbbre, ahogy a szintén elnőiesedett tanári professzió megbecsültségét is magasabbra értékelték.

Minél magasabb az apa iskolai végzettsége, a szülők annál alacsonyabbra helyezték a gépészmérnökök és a tanárok anyagi megbecsültségét. A diplomás apák és feleségeik a gépészmérnökök keresetét az autószerelőkéénél is alacsonyabbra becsülték (3,39 – 3,63), ellentétben gyermekeikkel, akik szerint a mérnökök lényegesen jobban keresnek (3,84 – 3,07). A titkárnői fizetéseket és presztízst az alacsonyabb státusú családokban magasabbnak látják a szülők, de a gyerekek különösen. Ez a foglalkozás tehát a nem túl kvalifikált fizikai foglalkozású szülők gyerekei számára mobilitási célként, annak

szimbolikus megtestesítőjeként funkcionál. A szolgáltató szakmák esetében is megfigyelhető – különösen a fodrásznál és a videóműszerésznél –, hogy a magasabb iskolai végzettség alacsonyabb indexeket eredményez. Az iskolai végzettség szerint nincs lényeges eltérés a mezőgazdasági, a vállalkozói szakmák és a termelő fizikai foglalkozások megítélésében.

A munkanélküli szülők gyermekeinél az tűnik fel, hogy ők helyezték a legmagasabbra a gyári munkások, kőművesek, tanárok és ápolónők – az egész sokaság által nem túl előnyösnek tekintett foglalkozások – keresetét és megbecsültségét, míg a vállalkozói háttér esetén a legalacsonyabbak e mutatók. A társadalmi hierarchiában legalul lévők számára tehát a munkaerőpiaci hierarchia aljára kerülni is elfogadhatóbb, mint az onnan való teljes kiszorulás, és az ehhez köthető létbizonytalanság.

A szellemi foglalkozású szülők – ahogy a magasabb végzettségűeknél is láttuk – és gyerekeik a szolgáltató szakmák és a titkárnők kereseti lehetőségét és megbecsültségét valamivel rosszabbnak ítélik, nincs viszont különbség a kertészek, az önálló gazdák és az önálló kiskereskedők lehetőségeinek megítélésében. A gyári munkások a sorrendben ugyan minden almintában a sor utolsó helyét foglalják el (kivételt egyedül az ápolónők kereseti lehetőségének még rosszabb helyezése jelent), de amíg a szülők majdnem egyformán osztályozták e foglalkozást, fizikaiak és szellemi dolgozók, kvalifikáltabbak és kevésbé kvalifikáltak egyaránt, addig a gyerekeknél éles a különbség. A szellemi foglalkozásúak – kiemelten a diplomások – és a fizikai foglalkozásúak közül is a vállalkozók, a kisipari foglalkozást űzők gyerekei még előnytelenebbnek, perspektívátlanabbnak látják a gyári munkás létet, mint az alacsonyabb foglalkozási státuszúak gyerekei.

A falvakban szülők és gyerekek egyaránt kedvezőbbnek látják a tanárok, ápolónők, gépészmérnökök és titkárnők helyzetét, kedvezőtlenebbnek viszont az önálló gazdákét, akiknek sorsát a megyeszékhelyen élők jobbnak vélik. A vidéki gyerekeknél a szolgáltató szakmák is magasabb átlagértékeket kaptak, ellentétben szüleikkel, akik lakóhelytől függetlenül egyformán szóltak ezekről a foglalkozásokról.

Némi eltérés fedezhető fel az egyes régiók között is. Különösen érdekesnek tartjuk, hogy a nyugati határszélen élő gyerekek a gyári munkások keresetét messze alföldi társaikénál rosszabbnak ítélik – nem így a szülők –, de néhány foglalkozásban az anyagi érvényesülés lehetőségét a többiekénél kedvezőbbnek tartják, például a szolgáltató-kereskedő szakmákét, de a kertészet és a tanárét is.

MÁRTONFI GYÖRGY